

Nieujawnione źródła przychodów jako wymiar szarej strefy w Polsce

Łukasz Furman^{a*},

Anna Hańczyk^b,

Sylwia Tasz^b

^a *Karpacka Państwowa Uczelnia, Zakład Zarządzania, Instytut Zdrowia i Gospodarki, ul. Kazimierza Wielkiego 6, 38-400 Krosno, Polska*

^b *Karpacka Państwowa Uczelnia, SKN FINANSE działające przy Zakładzie Zarządzania, Instytut Zdrowia i Gospodarki, ul. Kazimierza Wielkiego 6, 38-400 Krosno, Polska*

* lukasz.furman@kpu.krosno.pl

Abstrakt

Sposobem na pozyskanie środków pieniężnych do Skarbu Państwa jest nałożenie podatków na różnego rodzaju podmioty. Dużym problemem dla gospodarki są podatnicy, którzy uchylają się od uiszczania danin publicznych. Taki proceder przyjmuje różnego rodzaju niedozwolone postępowania i identyfikuje się z ukrywaniem przedmiotu opodatkowania. Jednym z najpowszechniejszych problemów dla polskiego systemu podatkowego jest:

- brak zgłoszenia przychodów do opodatkowania zryczałtowanym podatkiem dochodowym od przychodów ewidencjonowanych osiągniętych przez osoby fizyczne,
- brak zgłoszenia dochodów do opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych.

Niniejszy artykuł porusza problematykę szarej strefy wywołanej nieujawnianiem przychodów i dochodów do opodatkowania. Na podstawie analizy literatury przedmiotu, raportów oraz danych statystycznych za lata 2016-2020 udostępnionych przez Ministerstwo Finansów wykazano ujawnione w wyniku kontroli podatkowych rozmiary szarej strefy związane z nieujawnionymi źródłami przychodów.

SŁOWA KLUCZOWE:

nieujawnione przychody, szara strefa, kontrola podatkowa, działalność ukryta,

Wstęp

Do zadań Krajowej Administracji Skarbowej (KAS) należy głównie realizacja dochodów z podatków, należności celnych, opłat i niepodatkowych należności budżetowych. Ponadto do jednych z zadań KAS należy promowanie przestrzegania prawa podatkowego poprzez obsługę oraz wspieranie podatników, jednocześnie starając się skutecznie zwalczać nieuczciwe podmioty uchylające się od spełniania obowiązku opodatkowania uzyskanych dochodów lub przychodów¹. Chodzi tutaj przede wszystkim o przychody nieznajdujące pokrycia w ujawnionych źródłach obejmujących przychody ze źródeł wskazanych przez podatnika, ujawnione w nieprawidłowej wysokości oraz ze źródeł nieujawnionych obejmujących przychody ze źródeł niewskazanych przez podatnika i nieustalonych przez organ podatkowy (art.25b ust.1 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych)². Świadome unikanie odprowadzania podatku dochodowego do odpowiedniego organu niesie konsekwencje kontroli podatkowej lub wszczęcia postępowania podatkowego z tego tytułu, zaś samo zachowanie przyczynia się do eskalacji szarej strefy³.

Niniejszy artykuł ma na celu przybliżenie problemu nieujawnionych przychodów oraz, a także konsekwencji ekonomicznych poprzez działanie na szkodę Skarbu Państwa. Utracone wpływy podatkowe do budżetu nie pozwalają na sfinansowanie zaplanowanych wydatków publicznych. Poruszone zostaną również zagadnienia dotyczące szarej strefy oraz jej rozmiarów na terenie Polski.

W artykule dokonano przeglądu literatury ekonomicznej w aspekcie szarej strefy, raportów oraz danych statystycznych udostępnionych przez Ministerstwo Finansów dotyczących zjawiska ukrywania przychodów w latach 2016-2020.

Definicja szarej strefy oraz jej rozmiary w Polsce

Szara strefa definiowana jest na wielu płaszczyznach często w sposób, który wzajemnie się wyklucza. Jedną z popularnych definicji jest określenie, że szara strefa to działania, które nie podlegają kontroli państwa. Według amerykańskiego badacza P.M Gutmann'a szara strefa to szeroko pojęte aktywności gospodarcze, które nie są wliczane w rejestr fiskalny oraz nie

¹ Ministerstwo Finansów - Krajowa Administracja Skarbowa, <https://www.gov.pl/web/kas/zadania-kas> [dostęp: 25.10.2021]

² Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (t.j. Dz.U z 2021 poz.1128)

³ Pasternak-Malicka M., *Szara strefa - definicje, przyczyny, szacunki. Polska perspektywa zjawiska*, Studia BAS, Nr 2(58) 2019, s. 29–56

występują w oficjalnych statystykach⁴. Inny pogląd na szarą strefę ma G. Mars, brytyjski antropolog społeczny. Uważa on, że można ją zdefiniować jako nieformalną działalność gospodarczą polegającą na przepływie zasobów do indywidualnych osób w taki sposób aby nie pojawiły się one w oficjalnych rozliczeniach⁵. Natomiast inny pogląd na szarą strefę ma polski ekonomista i statystyk B. Wyżnikiewicz, który do elementów nieoficjalnej gospodarki zalicza np. dochody, legalne oraz nielegalne nieuwzględnione w rachunku dochodu narodowego⁶. Pojęcie szarej strefy może być pojmowane na wszelaki sposób. Mogą się one różnić między sobą, ponieważ wszystko zależy od celu jakim kieruje się osoba badająca to zjawisko oraz od zróżnicowania systemów społeczno-ekonomicznych⁷. E.L. Feige przyjmuje stanowisko, że część działań ekonomicznych zawierających dochody wyłączone spod regulacji prawnych, opodatkowania oraz obserwacji organów urzędowych jest w obszarze szeroko pojętej szarej strefy⁸. Działania te mają na celu ukrycie wysokości dochodów przed organami rządowymi w celu osiągnięcia wyższych korzyści prywatnych. Inny punkt widzenia przedstawiają D. Cassel i A. Caspers, uważają oni, że wszystkie formy aktywności gospodarczej, które nie są uregulowane przepisami prawnymi oraz nie podlegają opodatkowaniu zaliczają się do gospodarki nieobserwowalnej⁹. Bardzo podobnie te zjawiska opisuje F. Schneider używając określenia szara strefa określając aktywności rynkowe, które są ukrywane przed kontrolą publiczną w celu odprowadzania podatków lub innych świadczeń¹⁰. Ważnym elementem szarej strefy jest określenie kryterium legalności działań, które się na nią składają. Odnosi się do tego V. Tanzi, który uważa iż gospodarka nieoficjalna obejmuje wszystkie transakcje gospodarcze oparte na wymianie gotówkowej, dokonywane poza oficjalnym rynkiem¹¹. Zgodnie z zaleceniami ESA 2010¹², w nomenklaturze rachunków narodowych używany jest

⁴ Gutmann P.M., *The Subterranean Economy. Redux* [w:] *The Economics of the Shadow Economy*, red. Gaertner W., Wenig A., Berlin 1985, s. 2–15.

⁵ Mars G., *Cheats at Work. An Anthropology of Workplace Crime*, London 1984, s. 10

⁶ Wyżnikiewicz B., Fundowicz J., Łapiński K., *Szara strefa*, IPAG, Warszawa 2018, s. 5 i n.7

⁷ Pasternak-Malicka M., *Szara strefa - definicje, przyczyny, szacunki. Polska perspektywa zjawiska*, Studia BAS, Nr 2(58) 2019, s.2

⁸ E.L. Feige, *The underground economy. Tax evasion and information distortion*, Cambridge University Press, 1989, s. 2.

⁹ Cassel D., Caspers A., *Was ist Schattenwirtschaft? Begriff und Erscheinungsformen der Sekond Economy*, „Wirtschaftswissenschaftliches Studium” 1984, Heft 1, s. 1–7.

¹⁰ Schneider F., Williams C., *The Shadow Economy*, Institute of Economic Affairs, Profile Books, Ltd. – Hobbs the Printers, London 2013, s. 25.

¹¹ Tanzi V., *The Underground Economy in the United States and Abroad*, LexingtonBooks D.C. Heath and Company, 1982, s. 3.

¹² Zob. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013 z 21 maja 2013 r. w sprawie europejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych w Unii Europejskiej, Dz.Urz. UE L 174 z 26 czerwca 2013 r.; dalej rozporządzenie ESA 2010.

termin gospodarka nieobserwowalna. Tym terminem posługuje się również Główny Urząd Statystyczny, opisując dane zjawiska. Szara strefa składa się z trzech płaszczyzn:

- działalność nielegalna- obejmuje ona produkcję wyrobów lub usług, których sprzedaż lub rozprowadzanie jest zabronione przez prawo, jest ścigana jako naruszenie prawa,
- działalność ukryta- dokonywane transakcje same w sobie nie są sprzeczne z prawem, ale nie są zgłaszane w celu uniknięcia procedur administracyjnych,
- działalność nieformalna- podejmowana głównie przez osoby fizyczne odpłatnie świadczące usługi na rzecz innych osób bądź przedsiębiorstw¹³.

Kolejnym kryterium podziału szarej strefy jest zakres jej zwalczania. Można podzielić ją na: działalność zawsze ściganą, ściganą sporadycznie oraz działalność nieściganą¹⁴. W literaturze występuje także podział ze względu na kryterium legalności i wg niego wyróżnia się następujące kategorie:

- nieoficjalna gospodarka legalna- nieujmowana w sprawozdawczości, ale nie naruszająca norm prawa,
- gospodarka poza prawną,
- gospodarka półlegalna,
- gospodarka nielegalna, kryminalna.

Zdarza się, że w większości przypadków wyłącza się produkcję gospodarstw domowych na własny użytek z obszaru gospodarki nieobserwowalnej ze względu na swój obszar¹⁵.

Według GUS istnieją dwie formy ukrywania działalności gospodarczej: tj. zaniżanie efektów działalności przez podmioty gospodarcze zarejestrowane (działalność ukryta) oraz działalność nierejestrowana podejmowana przez osoby fizyczne na własny rachunek (działalność nieformalna). Zakres działalności nielegalnych obejmuje: produkcję i handel narkotykami, przemyt papierosów oraz działalność sutenerską¹⁶. W latach 2017-2020 udział szarej strefy (w ujęciu IPAG) w polskiej gospodarce wynosił 18,0 procent. Do 2019 roku jej

¹³ Pasternak-Malicka M., *Szara strefa - definicje, przyczyny, szacunki. Polska perspektywa zjawiska*, Studia BAS, Nr 2(58) 2019, s.33

¹⁴ Pasternak-Malicka M., *Szara strefa - definicje, przyczyny, szacunki. Polska perspektywa zjawiska*, Studia BAS, Nr 2(58) 2019, s. 33

¹⁵ Pasternak-Malicka M., *Szara strefa - definicje, przyczyny, szacunki. Polska perspektywa zjawiska*, Studia BAS, Nr 2(58) 2019, s.34

¹⁶ Fundowicz J., Łapiński K., Stefanowicz J., Wyżnikiewicz B., Wyżnikiewicz D., *Szara strefa 2021*, Instytut Prognoz i Analiz Gospodarczych, 2021, s. 12

udział powoli malał, najmniejszy występował w 2017 roku i wynosił 18,7 procent. Na zmniejszanie szarej strefy w latach 2017-2019 złożyło się kilka podstawowych czynników:

- korzystny stan koniunktury gospodarczej zachęcający, przedsiębiorstwa do prowadzenia działalności nieukrywanej przed władzami publicznymi,
- działania władz nakierowane na uszczelnienie systemu podatkowego,
- skuteczna walka z działalnością nielegalną.

Natomiast w 2020 roku nastąpił gwałtowny wzrost udziału szarej strefy do 18,0%. Czynniki, które przyczyniły się do wzrostu były:

- pandemia koronawirusa, która miała ogromny wpływ na dotychczasowe prowadzenie działalności gospodarczej,
- brak przemieszczania się społeczeństwa, czego skutkiem był mniejszy popyt,
- osłabiona koniunktura gospodarcza oznaczająca niższe zyski przedsiębiorstw i konieczność szukania oszczędności,
- inflacja, oznaczająca również presję na wzrost wynagrodzeń w szarej strefie,
- wzrost płacy minimalnej,

Według szacunków IPAG rozwój szarej strefy w 2021 roku nie osłabnie, a wręcz przeciwnie będzie nadal się wzmacniał. Dodatkowo występować będą dalsze formy unikania opodatkowania ze względu na wiele nowych podatków wprowadzonych w tym roku. Niemniej jednak nadal główną część szarej strefy stanowić będą legalne ukrywane dochody przedsiębiorstw oraz wynagrodzenia osób fizycznych z tytułu wykonywania pracy nierejestrowanej. IPAG szacuje, że w 2021 r. działalność gospodarcza nierejestrowana będzie stanowić około 37% wartości dodanej szarej strefy w Polsce¹⁷.

Efekty działalności w szarej strefie i związane z tym nieujawnione przychody

Funkcjonowanie szarej strefy w polskiej gospodarce opiera się na unikaniu kontroli administracyjnej lub podatkowej polegającej na zaniechaniu regulowania zobowiązań względem państwa celem własnej korzyści. Organy odpowiadające za nadzór tego zjawiska mogą jednakże na podstawie poszlak szacować zasięg procederu stosując odpowiednie

¹⁷ Tamże s. 15

kontrole, które wraz z metodami opracowywanymi przez ekonomistów oraz informacjami gospodarczymi zajmują się pośrednim określeniem efektów działania szarej strefy¹⁸.

Fiskalizm, będący polityką podatkową państwa dąży do maksymalizacji zysków skierowanych w głównej mierze na rozbudowę sektora publicznego. Gospodarka bez wpływów środków pieniężnych pochodzących ze zobowiązań podatkowych nie jest w stanie zapewnić utrzymania takich jednostek użytku publicznego (np. służba zdrowia, obrona narodowa, bezpieczeństwo publiczne i wymiar sprawiedliwości), a także ochrony grup najsłabszych ekonomicznie. Poziom fiskalizmu można zmierzyć w sposób pośredni porównując dane międzynarodowe dotyczące analiz zagranicznych gospodarek. Stopą fiskalizmu nazywamy udział podatków oraz składek ubezpieczeniowych w PKB. Według danych Eurostatu oszacowano, że w 2018 roku wskaźnik ten wzrósł w Polsce do 36,1%, co stanowi wzrost o 1,1 pkt. procentowego w stosunku do roku poprzedzającego, zaś w rankingu unijnym stawia Polskę nieco poniżej średniej europejskiej. Warto nadmienić, że w całej Unii Europejskiej w 2018 roku stopa fiskalizmu wzrosła z 40,2% do 40,3%, a w strefie euro odnotowano wzrost z 41,5% do 41,7%. Do krajów o najwyższej stopie fiskalizmu należały m.in. Belgia (47,2%), Dania (45,9%), Francja (48,4%), zaś do krajów cechujących się najniższym wskaźnikiem zaliczyć można np. Irlandię (23%), Rumunię (27,1%), Szwajcarię (28,1%) oraz Bułgarię (29,9%)¹⁹. Miernikami poziomu fiskalizmu są między innymi wysokość stawek podatkowych oraz rozmiary szarej strefy występującej w gospodarce²⁰. Najczęściej stosowaną metodą pomiaru poziomu fiskalizmu jest oszacowanie udziału podatków w dochodzie narodowym, mimo iż ten sposób nie zawsze daje miarodajny wynik wobec porównania z krajami skandynawskimi, w których w przeciwieństwie do Polski oraz Węgier opodatkowane są świadczenia socjalne. W Polsce w 2019 roku na 400,5 mld zł dochodu budżetu państwa dochody podatkowe wyniosły 367,3 mld zł²¹. Istota fiskalizmu ma wydźwięk pejoratywny, ponieważ fiskalizm w swej filozofii opiera się na dążeniu do największych wpływów z podatków i opłat najczęściej poprzez stopę opodatkowania, co w dużej mierze wpływa między innymi na uciekanie podmiotów do ukrytej gospodarki. Nadmierny fiskalizm osłabiając koniunkturę gospodarczą może również mieć pośrednio negatywny wpływ na rynek pracy, w związku z wysokim

¹⁸ Pauch D., *Zjawisko szarej strefy w gospodarce*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 864 Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia nr 76, t. 1, 2015

¹⁹ *Wzrost fiskalizmu w Polsce oraz UE*, <https://alebank.pl/w-polsce-fiskalizm-wzrosł-szybciej-niz-srednio-w-unii-europejskiej/?id=302466&catid=25926> [dostęp: 31.10.2021]

²⁰ Dziemianowicz R., *Nadmierny fiskalizm: bariera czy stymulator funkcjonowania sektora publicznego?*, OPTIMUM – Studia Ekonomiczne nr 4 (40) 2009

²¹ *Dochody budżetu państwa*, <https://www.podatki.gov.pl/z-twoich-podatkow/dochody-i-wydatki-z-twoich-podatkow/> [dostęp: 01.11.2021]

opodatkowaniem uzyskania dochodu²². W rezultacie jednym z efektów działalności w szarej strefie jest praca najemna wykonywana bez nawiązania stosunku pracy, czyli bez umowy o pracę, umowy - zlecenia, umowy o dzieło lub jakiegokolwiek innej pisemnej umowy pomiędzy pracodawcą i pracownikiem celem uniknięcia pokrywania zobowiązań na korzyść własną, co w konsekwencji pozbawia pracownika ubezpieczenia społecznego z powodu nieopłacania składek, a także okres pracy w związku z nieopłacaniem przez pracodawcę składek ZUS oraz Funduszu Pracy nie wlicza się jako okres składkowy. Podobnie funkcjonuje praca na rachunek własny, będąca prowadzeniem niezarejestrowanej działalności gospodarczej, w wyniku której nie są płacone składki na ubezpieczenie społeczne, podatki i inne zobowiązania finansowe wobec państwa. Nieujawnione źródła dochodów generowane są również między innymi przez domową produkcję alkoholu i tekstyliów powiązaną z chałupniczą i bazarową sprzedażą, usługi budowlane, oświatowe (korepetycje), usługi informatyczne, a nawet zachowania powiązane z korupcją w kontekście usług medycznych, wymiaru sprawiedliwości, organów administracji państwowej i samorządowej. Częstym zjawiskiem jest również prowadzenie działalności bez uzyskania koniecznej zgody na świadczenie usług bądź obrót niektórymi towarami. Opiera się to również na reglamentacji działalności gospodarczej oznaczającej ograniczenie pełnej swobody przy zakładaniu określonych rodzajów działalności spowodowanej chęcią ochrony interesu publicznego oraz państwa, a także zahamowanie praktyk monopolistycznych, kierowanie się dobrem konsumenta lub protekcja krajowych dóbr naturalnych. Celem prowadzenia niektórych działalności niezbędnym jest uzyskanie koncesji, zezwolenia lub wpisu do rejestru działalności regulowanej, a w poszczególnych przypadkach licencji, gdy dana działalność oparta jest na spełnieniu szeregu warunków związanych z nabyciem specjalnego wykształcenia lub uprawnień²³. Każda działalność zarobkowa prowadzona w charakterze zorganizowanym i ciągłym zostaje uznana za działalność gospodarczą, co czyni ją zobowiązaną do zgłoszenia Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej (CEIDG) w przypadku jednoosobowej działalności lub do Krajowego Rejestru Sądowego (KRS) w przypadku funkcjonowania jako spółka i ponoszenia kosztów związanych z uzyskaniem dochodu. Wyjątkiem od reguły stanowi nierejestrowana działalność gospodarcza, w ramach której m.in. nie uzyskuje się w żadnym miesiącu dochodów przekraczających 50% minimalnego wynagrodzenia za pracę²⁴. Osoby podejmujące ryzyko zatajenia zysku i

²² Zarzecki J., *Fiskalizm i polityka rynku pracy. Wybrane problemy z finansów cz. II*, Sopotcka Szkoła Wyższa, 2014

²³ *Kiedy przedsiębiorca potrzebuje koncesji, zezwolenia lub wpisu do rejestru działalności regulowanej*, <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/00116> [dostęp: 01.11.2021]

²⁴ *Działalność nierejestrowana. Poradnik praktyczny*. Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii

prowadzenia działalności w gospodarce nieobserwowalnej często sumują, iż zapłacenie jednorazowej sankcji podczas wykrycia nieujawnionego dochodu jest znacznie bardziej opłacalne niż systematyczne odprowadzanie opłat. Jest to błędne podejście. Uchylenie się od comiesięcznego lub kwartalnego pokrywania zaliczek podatku dochodowego oraz brak rzetelnie prowadzonej księgowości podczas kontroli podatkowej może skutkować nałożeniem sankcji w postaci nakazu spłaty zaległych składek wraz z odsetkami, przymusu odprowadzenia karnej stawki podatku od nieujawnionych źródeł dochodu w wysokości 75%, a nawet doprowadzić do utraty wszystkich ulg podatkowych np. odliczenia kosztów prowadzenia działalności. Niedopełnienie powyższych obowiązków może zostać potraktowane jako wykroczenie jeśli domniemane straty dla budżetu państwa nie przekroczą 9200 zł, zaś powyżej tej kwoty można zostać posądzonym o przestępstwo skarbowe, którego konsekwencje mogą w zależności od wagi uchybienia opiewać nawet na kilkanaście milionów złotych.

Oszacowanie skali finansowej szarej strefy jest bardzo utrudnione, ze względu na niejawność informacji. Większość nieścisłości wychodzi najczęściej dopiero podczas kontroli celno-skarbowych, w trakcie postępowania podatkowego, lub gdy jednostka zostanie przyłapana „na gorącym uczynku”. Takie sytuacje mają miejsce w momencie, gdy widoczna wartość majątku zdecydowanie przekracza możliwości wykazane w zeznaniu podatkowym, ale też gdy są w nim ujęte dochody w wysokości przekraczającej udokumentowane pochodzenie (co niekiedy może być spowodowane błędem rachunkowym). Na 2021 rok Instytut Prognoz i Analiz Gospodarczych (IPAG) obliczył udział szarej strefy w gospodarce Polski szacując go na 18,3% PKB. W 2017 roku poziom ten wynosił 18,7% i do 2019 roku wykazywał tendencję malejącą, aż do 2020 roku, w którym to wzrósł do 18%, czego przyczyny można dopatrywać się między innymi w pandemii Covid-19, której konsekwencje w postaci „zamrażania” gospodarki zmusiły niewielkie przedsiębiorstwa do przeniesienia działalności do gospodarki nieobserwowalnej. W ujęciu kwotowym z rachunków IPAG wynika, że rozmiary szarej strefy w ujęciu stosowanym przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) zwiększyły się z 247 mld zł w 2017 roku do 280 mld zł w 2020 roku²⁵.

październik 2018 r. https://www.gov.pl/documents/910151/911704/dzialalnosc_nierejestrowa.pdf {dostęp: 01.11.2021}

²⁵ IPAG pokazał szacowany rozmiar szarej strefy w Polsce w 2021 roku, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/IPAG-pokazal-szacowany-rozmiar-szarej-strefy-w-Polsce-w-2021-roku-8079626.html> [dostęp: 01.11.2021]

Nieujawnione przychody w Polsce

Pojęcie nieujawnionych przychodów, które zostało wcześniej omówione występuje również w polskiej gospodarce. Dotyczy ono osób fizycznych, które skłonne są do niewidencjonowania uzyskanego przychodu z działalności gospodarczej bądź innej działalności zapewniającej uzyskiwanie przychodów (np. działalność wykonywana osobiście). Motywy takiego postępowania wśród podatników wynikają z różnych pobudek. W przeważającej części są to przyczyny wynikające ze zbyt restrykcyjnego prawa podatkowego, związanego z wysokimi stawkami podatkowymi. Niejednokrotnie podatnicy również mają do spełnienia wymogi prawne np. zakładanie kas fiskalnych, które będą rejestrować sprzedaż w trybie online i informować o tym bezpośrednio organy podatkowe. Tego typu rozwiązania skutecznie spychają podatników w niedozwolony obszar jakim jest ukrywanie przychodów. Jeśli nawet podatnik założy kasę fiskalną to może z premedytacją nie rejestrować sprzedaży towarów i usług, chcąc w ten sposób uniknąć wykazania przychodów do opodatkowania. Działanie takie jest dość częste u podatników będących osobami fizycznymi. Podmioty te zazwyczaj prowadzą podatkową księgę przychodów i rozchodów, która jest uproszczoną formą ewidencji podatkowej. Nie jest potrzebne prowadzenie gospodarki magazynowej w formie ilościowo – wartościowej. Jedynie wykazujemy przychody, a koszty działalności odpowiednio są zwiększane na początek roku lub zmniejszane na koniec roku o towary wykazane na spisie z natury. Stosowane uproszczenia w księgowaniu operacji gospodarczych sprawiają, że możliwe jest ukrycie uzyskiwanych przychodów. Przychody, które są ukrywane najczęściej pochodzą od osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej oraz od rolników ryczałtowych. Ta grupa klientów najczęściej nie zabiega o dokument sprzedaży, ponieważ nie jest potrzebny do rozliczeń finansowych. Poza tym Ci klienci nie prowadzą ksiąg podatkowych do celów obliczania dochodu do opodatkowania, w związku z czym paragon fiskalny wydaje się być zbędny. Ukrywanie przychodów w odniesieniu do sprzedaży dla spółek kapitałowych, spółdzielni jest prawie niemożliwe. Wynika to z faktu, że podmioty te zobligowane są do prowadzenia ksiąg rachunkowych. Inaczej mówiąc prowadzą księgi handlowe według reguł ustawy o rachunkowości. W tym przypadku jednostka np. wypłacając pieniądze z kasy czy rachunku bankowego dokonuje płatności za zakup np. towaru. Do udokumentowania tej operacji potrzebuje faktury zakupu, którą musi wystawić osoba fizyczna. W przypadku kiedy osoba fizyczna wystawi fakturę i przekaże swojemu kontrahentowi musi ją zaewidencjonować w swojej ewidencji. Brak księgowania faktury naraża taką osobę na brak wykazania przychodu, co końcowo może skończyć się zaniżeniem

przychodu i zapłatą mniejszego podatku. Organy podatkowe dysponują zaawansowanymi narzędziami informatycznymi brak wykazania faktury sprzedaży przez osobę fizyczną w wartości sprzedaży szybko może zostać dostrzeżony przez aparat skarbowy. Zatem takie działanie o oszukańczym procederze przez podatnika wcześniej czy później zostanie wykryte przez organy podatkowe. W Polsce zjawisko ukrywania przychodów kształtowało się z różnym nasileniem. Szczegóły zaprezentowano poniżej.

Postępowania podatkowe Nieujawnione źródła przychodów			
Okres sprawozdawczy	Liczba wszczętych postępowań podatkowych w trybie art. 20 ust. 1 i 3 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych	Liczba decyzji wydanych w toku postępowania administracyjnego w I instancji ustalających zryczałtowany podatek dochodowy od osób fizycznych	Kwota ustalonego podatku w mln zł
2016	252	92	10,62
2017	234	114	21,47
2018	168	94	26,85
2019	171	85	12,86
2020	169	71	14,45

Tabela 1. Wartość wykrytych nieujawnionych przychodów przez administrację podatkową w Polsce w latach 2016 – 2020

Źródło: dane udostępnione z Ministerstwa Finansów

Tabela 2. Ilość prowadzonych postępowań podatkowych, liczba wydanych decyzji

Kontrole skarbowe i celno-skarbowe w zakresie nieujawnionych źródeł przychodów		
Okres sprawozdawczy	Zakończone kontrole	Ustalenia w mln zł
2016	16	7,35
2017	39	11,06
2018	42	9,10
2019	38	13,53
2020	28	11,10

wymiarowych w odniesieniu do nieujawnionych przychodów wraz z ustaloną kwotą zaległego podatku przez administrację podatkową w Polsce w latach 2016 - 2020

Źródło: dane udostępnione z Ministerstwa Finansów

Z danych zawartych w tabeli 1 uwidoczniono dane o zakończonych kontrolach skarbowych i celno – skarbowych, których przedmiotem były nieujawnione źródła przychodów wskazuje, że

największe ustalenia z kontroli były w 2019 r. ponad 13,5 mln zaniżonego podatku, natomiast najmniejsze w 2016 tj. 10,6 mln zł. Przeprowadzone kontrole pokazały, że podatnicy mają zaległości podatkowe. Nie oznaczało to jednak, że podatek będzie od razu przez podatników wpłacony, ponieważ podmiot ukrywający przychody może wnosić zastrzeżenia co do ustaleń kontroli. Organ podatkowy musi je rozpatrzyć i odpowiedzieć czy uznaje rację podatnika. Marginalna część zastrzeżeń podatnika jest uznawana przez kontrolujących. Dalszy schemat postępowania w sprawie wymierzenia zaległego podatku wymaga wszczęcia postępowania podatkowego, które kończy się wydaniem decyzji wymiarowej, gdzie jest określona kwota zaległości podatkowej wraz z odsetkami. Analiza tych informacji wskazuje, że największe ustalenia wskazujące na zaległości podatkowe w podatku dochodowym od osób fizycznych były w 2017 r. oraz 2018. Wyniosły one odpowiednio prawie 21,5 mln zł oraz 26,5 mln zł. Wniosując na podstawie danych ilościowych i wartościowych zawartych w tabelach 1 i 2 można stwierdzić, że organy podatkowe zadowalająco radzą sobie z wykrywaniem nieujawnionych przychodów.

Podsumowanie

Zaprezentowane zjawisko nieujawniania przychodów do opodatkowania ma niewątpliwie związek z szarą strefą gospodarki. Przedstawione jego rozmiary w Polsce stanowią dane, które oparte są o przeprowadzone kontrole. Niemniej jednak sporej grupie podatników może udać się oszukać organy podatkowe i przychody nie zostaną wykryte. Z pewnością jest to zjawisko szkodliwe dla gospodarki i powinno być ograniczane nie tylko za pomocą kontroli realizowanych przez aparat skarbowy. Pod uwagę trzeba wziąć przede wszystkim zmianę systemu podatkowego, którego przepisy nie będą wywierały presji na podatników, aby ukryć przychody do opodatkowania. Dodatkowo wśród podatników powinna być kształtowana odpowiednia mentalność podatkowa, której przesłaniem powinna być zasada, że nieujawnianie przychodów to coś nagannego, porównywalnego z kradzieżą środków pieniężnych, które przyporządkowane są państwu, a nie podatnikowi.

Literatura:

Cassel D., Caspers A., *Was ist Schattenwirtschaft? Begriff und Erscheinungsformen der Sekond Economy*, „Wirtschaftswissenschaftliches Studium” 1984, Heft 1, s. 1–7.

- Dziemianowicz R., *Nadmierny fiskalizm: bariera czy stymulator funkcjonowania sektora publicznego?*, OPTIMUM – Studia Ekonomiczne nr 4 (40) 2009,
- E.L. Feige, *The underground economy. Tax evasion and information distortion*, Cambridge University Press, 1989,
- Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia nr 76, t. 1, 2015,
- Fundowicz J., Łapiński K., Stefanowicz J., Wyżnikiewicz B., Wyżnikiewicz D., *Szara strefa 2021*, Instytut Prognoz i Analiz Gospodarczych, 2021 ,
- Gutmann P.M., *The Subterranean Economy. Redux [w:] The Economics of the Shadow Economy*, red. Gaertner W., Wenig A., Berlin 1985,
- Mars G., *Cheats at Work. An Anthropology of Workplace Crime*, London 1984,
- Malaczewska, P., *Szara strefa gospodarki. Determinanty i mechanizmy kształtowania*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019,
- Pasternak-Malicka M., *Szara strefa - definicje, przyczyny, szacunki. Polska perspektywa zjawiska*, Studia BAS, Nr 2(58) 2019,
- Pauch D., *Zjawisko szarej strefy w gospodarce*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 864,
- Piecuch T., & Szczygieł E., *Przedsiębiorczość szarej strefy. Roczniki Ekonomii i Zarządzania*, 10(2), (2018), s. 95-107,
- Schneider F., Williams C., *The Shadow Economy*, Institute of Economic Affairs, Profile Books, Ltd. – Hobbs the Printers, London 2013,
- Tanzi V., *The Underground Economy in the United States and Abroad*, LexingtonBooks D.C. Heath and Company, 1982,
- Wyżnikiewicz B., Fundowicz J., Łapiński K., *Szara strefa*, IPAG, Warszawa 2018,
- Zarzecki J., *Fiskalizm i polityka rynku pracy. Wybrane problemy z finansów cz. II*, Sopotcka Szkoła Wyższa, 2014

Akty prawne

- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013 z 21 maja 2013 r. w sprawie europejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych w Unii Europejskiej, Dz.Urz. UE L 174 z 26 czerwca 2013 r.;
- Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (t.j. Dz.U z 2021 poz.1128)

Źródła internetowe:

- Dochody budżetu państwa*, <https://www.podatki.gov.pl/z-twoich-podatkow/dochody-i-wydatki-z-twoich-podatkow/> [dostęp: 01.11.2021]
- Działalność nierejestrowana. Poradnik praktyczny*. Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii

IPAG pokazał szacowany rozmiar szarej strefy w Polsce w 2021 roku,

<https://www.bankier.pl/wiadomosc/IPAG-pokazal-szacowany-rozmiar-szarej-strefy-w-Polsce-w-2021-roku-8079626.html> [dostęp: 01.11.2021]

Kiedy przedsiębiorca potrzebuje koncesji, zezwolenia lub wpisu do rejestru działalności regulowanej,

<https://www.biznes.gov.pl/pl/porta/00116> [dostęp: 01.11.2021]

Ministerstwo Finansów - Krajowa Administracja Skarbowa, <https://www.gov.pl/web/kas/zadania-kas> [dostęp: 25.10.2021]

Działalność nierejestrowana. Poradnik praktyczny. Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii, październik 2018 r. https://www.gov.pl/documents/910151/911704/dzialalnosc_nierejestrowa.pdf [dostęp: 01.11.2021]

Wzrost fiskalizmu w Polsce oraz UE, <https://alebank.pl/w-polsce-fiskalizm-wzrosl-szybciej-niz-srednio-w-unii-europejskiej/?id=302466&catid=25926> [dostęp: 31.10.2021]
